

«ԵՍ-ՈՒՐԻՇՐ» ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՉԱԽՈՂՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՊԱՏՃԱՌ

ԿԱՐԻՆԵ ՅԱՐԱԼՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

Մարդը մշտապես Ուրիշի որոնման և իր մեջ վերջինիս բացահայտման վիճակում է, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս մեզ՝ որպես Ես-ի/Մենք-ի՝ ընդարձակելու մեր ինքնաճանաչողության հորիզոնները: Ես-ի և Ուրիշի գոյաբանական միասնությունը նշանակում է, որ երկրորդը առաջինի ինքնության կառուցարկման կարևոր մասնակիցներն են: Այդ միասնությունը դրսևորվում է Ես-ի բովանդակային երկակիությամբ: Բացի այդ, վերջինիս լինելիության հայտարարագրումը Ուրիշի կողմից իրականացվում է «ժամանակային ձևաչափով», քանի որ միայն Ուրիշն է ունակ տեղավորելու Ես-ին ներկայում, ինչպես նաև սահմանելու վերջինիս «կյանքի ժամանակը»՝ իր վրա վերցնելով նրա կյանքի առանցքային իրադարձությունների (ծննդյան և մահվան) հուզական ծանրաբեռնվածությունը: Քանի որ Ես-ի վերջավոր լինելու փաստը գրանցելու հնարավորությունը տրված է Ուրիշին՝ ստացվում է, որ նրա գոյության արժեքը ևս ամրագրվում է վերջինիս կողմից, ինչը ընդգծում է երկկողմանի բարոյական լեգիտիմության անհրաժեշտությունը: Հետևաբար, Ուրիշի հետ հաղորդակցության ձևաչափում, որի արդյունքում փլուզվում է երկխոսության մասնակիցների միջև առկա բարոյական կամուրջը, կարող է դառնալ ինքնության ճգնաժամի պատճառ: Նման ճգնաժամի հաղթահարումը առաջին հերթին Ուրիշի ընդունման և վերջինիս առջև սեփական պատասխանատվության բարոյագիտական խնդիր է: Ուրիշի հետ երկխոսությունը մոտեցնում է ընդհանուր եզրագծին, ինչը ապահովում է կողմերի ինքնարնկալման համարժեքությունն ու սեփական Ես-ի ամբողջականությունը:

Բանալի բառեր - *Ես, Ուրիշը, ինքնության ճգնաժամ, երկխոսություն, գոյաբանական միասնություն, բարոյական կամուրջ, պատասխանատվություն, ազատություն*

Կարինե Յարալյան – փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ սոցիալական փիլիսոփայության, բարոյագիտության և գեղագիտության ամբիոնի դոցենտ

Карине Яралян – кандидат философских наук, доцент кафедры социальной философии, этики и эстетики ЕГУ

Karine Yaralyan – Candidate of Philosophical Science, Associate Professor at the Chair of Social Philosophy, Ethics and Aesthetics, YSU

Էլ. փոստ՝ karineyaralyan@ysu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0876-6620>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 03.03.2026

Գրախոսվել է՝ 11.03.2026

Հաստատվել է՝ 02.04.2026

© The Author(s) 2026

Մարդկայինի որոշակիությանը վերաբերող ամենաբարդ գործընթացներից մեկը ինքնանույնականացումն է, ինչը պայմանավորված է բազմաթիվ գործոններով, այդ թվում՝ մարդկային բնության սուբստանցիոնալ հակասականությամբ: Որպես կանոն, ինքնության տակ հասկանում են պատկերացումների, համոզմունքների և արժեքների այնպիսի մի համախումբ, որն անհատական կամ կոլեկտիվ մակարդակներում այս կամ այն սոցիալական միավորի կողմնորոշիչ առանցքն է: Եվ հաճախ այս մեկնաբանությունը տանում է մեզ դեպի գուտ ներկային կողմնորոշված Ես-ի կամ Մենք-ի դիտարկում: Սակայն նշենք, որ ինքնության նման ստատիկ ընկալումը, հատկապես անցումային իրավիճակներում և փոխակերպումների պայմաններում, հաճախ դառնում է այս կամ այն Ես-ում կամ Մենք-ում ալեկոծությունների առաջացման պատճառ, ինչը լրացուցիչ անգամ շեշտում է այն փաստը, որ ինքնությունը պետք է ընկալվի որպես ինքնակառուցարկման գործընթաց. մոտեցում, որն ընդլայնում է գոյության ժամանակայնությունը (տեմպորալությունը) և ներկա ինքնության սահմաններում ընդգրկում է ինչպես անցյալը, այնպես էլ ապագան՝ առաջ քաշելով ոչ միայն այն հարցը, թե «ով եմ ես», այլև ընդգծելով մեր սեփական նախագծի թեման, այն է՝ «ով եմ ես ձգտում լինել»:

Ինքնության նման ներքին դինամիկան գլխավորապես պայմանավորված է այնպիսի գոյաբանական բնութագրիչով, ինչպիսին է հաղորդակցումը, որի պահանջը կրկին բխում է մարդկային ներքին անհամասեռ (հետերոգեն) բնությունից: Սա նշանակում է, որ մարդը մշտապես Ուրիշի որոնման և իր մեջ վերջինիս բացահայտման վիճակում է, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս մեզ որպես Ես-ի կամ Մենք-ի՝ ընդարձակելու մեր ինքնաճանաչողության հորիզոնները: Ստացվում է, որ Ուրիշը՝ որպես հաղորդակցման գործընթացի անհրաժեշտ մասնակից և, հետևաբար, մեզ համար չափազանց կարևոր իմաստակերտ էակ, մեր Ես-ի կամ Մենք-ի կառուցարկման ակտիվ գործոն է: Ավելին՝ որոշ փիլիսոփաներ ընդհանրապես բացառում են որևէ գուտ Ես-ի հնարավորությունը:

Եթե պատմափիլիսոփայական փոքրիկ ակնարկ կատարենք, ապա կտեսնենք, որ ինքնության հարցը սուբյեկտի ինքնանույնականացման գործընթացի համատեքստում (այսինքն՝ այն մեկնաբանությամբ, որը գերակշռում է ներկա ժամանակներում) առաջին անգամ դրվել է Ջոն Լոկի կողմից, ըստ որի՝ անձի նույնացումը հաստատվում է գիտակցության, ինչպես նաև հիշողության ամբողջականությամբ և միասնականությամբ¹: Մյուս կողմից, ինչպես արդեն նշել ենք, ինքնությունը ոչ այնքան այն մասին է, թե *ով եմ ես*, որքան այն մասին է, թե *ինչպիսին եմ ես* ուզում լինել, *ինչպիսիք են* իմ ինքնակառուցարկման հեռանկարներն ու ուրվագծերը: Եվ եթե ինքնությունը գործընթաց է, ապա այն

¹ См. у Локк Дж., Опыт о человеческом разумении // Сочинения в трех томах: Т. 1. М.: Изд-во «Мысль», 1985, с. 70:

առաջին հերթին ենթադրում է ինքնաընկալում, ինքնանկարագրում և ինքնամեկնություն, ինչն էլ իր հերթին փաստում է, որ այդ գործընթացի շրջանակներում տեղի է ունենում իմաստների մշտական կուտակում, որը դառնում է ժամանակի մեջ հավաքագրվող բովանդակության և հստակեցվող որոշակիության հիմք: Եվ ակնհայտ է, որ ձևավորվող բովանդակության հեղինակը միայն Ես-ը չէ, այլ վերջինիս հետ հարաբերվող աշխարհը, այդ աշխարհը Ես-ի հետ կիսող և գուգահեռաբար իմաստավորող այլ սուբյեկտներ:

Հասկանալի է, որ այս գործընթացը դյուրին չէ, քանի որ վերջինիս էությունը ընկալելու համար անհրաժեշտ է դուրս գալ ստանդարտ տրամաբանության սահմաններից, ինչը պահանջում է համակցում այլ տիպի մտածողության հետ՝ ենթադրելով մեկ Այլ-ի առկայությունը:

Այս պարագայում կարող է ծագել հետևյալ հարցը. իսկ ո՞ր Ուրիշն է մեզ տալիս ինքնանույնականացման և ինքնաճանաչողության ավելի լայն հնարավորություններ. արդյո՞ք նշանակություն ունի՝ այդ Ուրիշը Յուրային ու Մոտիկն է, թե Օտարն ու Թշնամին:

Նախ նշենք, որ Ես-ի կյանքում Ուրիշի ակտիվ ներգրավվածությունը և Ես-ի տարասեռ բնույթի հաստատումը բնավ չեն ենթադրում ձուլում, այլ հակառակը՝ այն Ուրիշին ընկալելու հնարավորությունն է, որի միջոցով Ես-ը փորձում է գտնել դեպի իրեն տանող ճանապարհը: Հաղորդակցումը՝ որպես մարդու կեցության ֆենոմեններից մեկը, ինքնին հնարավոր է դառնում հենց այն պատճառով, որ մեր ներսում բացառված է միատարրությունը, ինչն էլ մեզ տալիս է Ուրիշին ընկալելու հնարավորություն: Այսինքն՝ ինքնությունը ոչ միայն սուբյեկտիվություն է, այլև առաջին հերթին ինտերսուբյեկտիվություն, որը մշտապես փոխվում է՝ կախված ուրիշների հետ մեր հարաբերությունների բնույթից և այն սոցիալական դերերից ու կերպարներից, որոնք մենք ընտրում ենք, կամ որոնք մեզ պարտադրվում են: Եվ այս պարագայում մեզ տրամադրված դերերի ինքնակամ կամ պարտադրված բնույթից, ինչպես նաև Ուրիշի հետ հարաբերությունների յուրահատկություններից կախված են ինքնության ամբողջականությունն ու ինքնաընկալման համարժեքությունը:

Եթե ինքնությունը դինամիկա է, որը ենթադրում է ոչ միայն իրականություն, այլև հնարավորություն, ենթադրում է ինքնակերտման ընթացքի ուղի, ապա կարևոր է պատասխանել այն հարցին, թե ինչն է խախտվում այս ընթացքում, երբ Ուրիշի հետ հարաբերությունները դառնում են ապակառուցողական, և ինչպես կարող է այդ ապակառուցողականությունը աղավաղել Ես-ի սեփական կերպարը: Իհարկե, պատճառները կարող են լինել բազմաթիվ, որոնցից մեկը իրականության դիցականացման դրսևորումների ակտիվացումն է, ինչի հետևանքով էլ մենք բախվում ենք թե՛ ինքնաընկալման, թե՛ Ուրիշի ընկալման անհամարժեքությանը: Մյուս հարցն էլ այն է, թե որքանով են ճգնաժամային իրավիճակներում մեզ վերագրված կամ, ավելի ճիշտ, պարտադրված դերերը (որոնցից մենք ի վիճակի չենք հրաժարվել և ստիպված ենք կրել)

հեռացնում մեզ մեր էությունից: Վերաձևակերպելով ասվածը՝ կարող ենք հարցնել, թե մարդկային էության որ կողմերն են դրսևորվում սահմանային իրավիճակներում, և կարող ենք արդյոք նման իրավիճակներ, ինչպիսիք են, օրինակ, պատերազմը կամ բռնության այլ դրսևորումները, դիտարկել ոչ միայն որպես ոչնչացում, այլև որպես ինքնաոչնչացում:

Քանի որ Ես-ի վերաբերմունքը իր նկատմամբ հաստատվում է աշխարհի, Ուրիշի միջոցով, ապա հաճախ մեկնաբանվում է, որ երբ մարդը ապրում է ինքնության ճգնաժամ, Ուրիշի հետ փոխհարաբերությունը կարող է օգնել այդ ճգնաժամի հաղթահարմանը: Արդյո՞ք սա չի նշանակում, որ Ուրիշի հետ հարաբերությունների ճգնաժամն էլ իր հերթին կարող է հանգեցնել ինքնության ճգնաժամի: Այս իրավիճակը ավելի լավ հասկանալու համար կարևոր է անդրադառնալ Ուրիշի հետ փոխազդեցությունների գոյաբանական հիմքերի փիլիսոփայական իմաստավորմանը (Մարտին Բուբեր, Միխայիլ Բախտին, Ժան-Պոլ Սարտր, Կառլ Յասպերս, Էմանուել Լևինաս և ուրիշներ):

Մասնավորապես, Մարտին Բուբերը, լինելով հենց այն փիլիսոփաներից, ով բացառում է եզակի Ես-ի գոյությունը, նշում է, որ Ես-Ուրիշը հարաբերության անխուսափելիությունն ու դրա ներդաշնակեցման անհրաժեշտությունն արդեն իսկ դրված են աշխարհի գոյաբանական երկակիության հիմքում, որն էլ իր հերթին պայմանավորված է մարդու կողմից արտաբերված և դիրքորոշում արտահայտող խոսքերով, քանի որ խոսքը ինքնին եզակի չէ և յուրաքանչյուր խոսք արդեն իսկ բառային գույզ է²: Հետևաբար, չի կարող լինել նաև ինքնին Ես-ը, որի բովանդակային երկակիությունը դրսևորվում է Ես-Դու և Ես-Այն՝ սկզբունքորեն տարբերվող կոնֆիգուրացիաներում: Այս համատեքստում Մ. Բուբերը Ես-Դու հարաբերության գոյաբանական հիմքը տեղավորում է «կյանքը որպես հանդիպում» կարևոր ձևաչափում՝ նկարագրելով այն որպես միակ անմիջականը՝ զուրկը վերացարկումից, երևակայությունից, ցանկությունից: «Կյանքը որպես հանդիպում» բուբերյան ձևաչափը ներկայացվում է ուղղակի որպես մեկ ամբողջության հաստատում, ինչը Ես-ի ամբողջականության գրավականն է: Պետք է նշել, սակայն, որ ինքնության համատեքստում բուբերյան այս ձևաչափի մեկնաբանությունը կարևոր է ոչ միայն վերջինիս ամբողջականության ապահովման տեսանկյունից, այլև որպես *ներկայության* հաստատում, ինչը հնարավորություն է տալիս ըմբռնելու *ներկան* ոչ միայն որպես ժամանակային բնութագիր, այլև որպես գոյաբանական կեցություն, որպես լինելիության հայտարարագրում: Այս համատեքստում եթե մենք արձանագրենք Ես-Ուրիշը հարաբերության խաթարումը և դրադուրս մղումը Ես-Դու առողջ, էքզիստենցիալ տեսանկյունից բարձրագույն մակարդակից, ապա կարող ենք բախվել ինքնության ճգնաժամի համատեքստում առաջ եկող տեմ-

² Տե՛ս Բյբեր Մ., Я и Ты //Квинтэссенция: Филос. альманах, 1991, М., Политиздат, 1992, էջ 294:

պորալության խնդրին, երբ Ես-ը՝ որպես սուբյեկտ (լինի անհատ, ազգ, ժողովուրդ), կորցնում է ժամանակի ճիշտ ընկալումը՝ բաց թողնելով ներկան և որպես առանցքային կողմնորոշիչ վերցնելով անցյալը կամ երբեմն ապագան: Ի դեպ, այս հանգամանքը հաճախ դրսևորվում է մեր ժողովրդի պատմական, սոցիոմշակութային որոնումներում, երբ Ուրիշի հետ խաթարված կապը հաճախ ստիպում է ֆիզիկապես լինել ներկայում, բայց ապրել անցյալով, ինչն էլ երբեմն դառնում է արդիականացման հնարավորությունների չեզոքացման պատճառ և ինքնության ստատիկ ձևաչափի ամրագրում: Նման «մոլորված Ես-ը», ինչպես նկատել է Մ. Բուբերը, թեև շրջապատված է բազմաթիվ բովանդակություններով, բայց Դու-ի հետ հարաբերություններ չունենալու պատճառով ապրում է միայն անցյալում՝ զրկելով ակնթարթը իր ներկայությունից³:

Իսկապես, ակնհայտ է այն փաստը, որ ինքնաձանաչողության և ինքնիրացման ձախողման, ինչպես նաև ճգնաժամային իրավիճակի առաջացման առումով ներկայի հետ սուբյեկտի կորսված կապը, ներկայի զոհաբերումը հանուն անցյալի ու ապագայի և սիմուլյաստիվ իրականության ակտիվացումը չեն կարող մնալ անհետևանք: Դա պայմանավորված է նրանով, որ ներկայի կորուստն ու անցյալի կամ ապագայի մշտական շեշտադրումներն ավելացնում են երևակայականի կշիռը, ինչը հեշտությամբ նպաստում է ներկայի դիցականացմանը՝ Ես-ին հեռացնելու սեփական էության համարժեք ընկալումից: Եվ հակառակը, որպես անցում անցյալից ապագա՝ ներկան ամփոփում է երևույթների և իրադարձությունների ժամանակային հաջորդականությունն ու դինամիկան, ընդգծում ժամանակների կապը և արտացոլում ոչ միայն մարդու կողմից ժամանակի ընկալումն ու իմաստավորումը, այլև նրա կապը իրական իրադարձությունների հետ: Այս տեսանկյունից միայն «բուբերյան հանդիպումը»՝ որպես իրացված ներկա, կարող է դառնալ ապագայի հնարավորության պայման:

Քանի որ ժամանակը մեր կյանքի հիմնական սահմանադիրներից մեկն է, այդ իսկ պատճառով էլ ինքնության հարցի տեմպորալ համատեքստը չէր կարող անտեսվել նաև այլ փիլիսոփաների կողմից: Այս տեսանկյունից չափազանց հետաքրքրական է Էմանուել Լևինասի մեկնաբանությունը, ըստ որի՝ ներկան Ես-ի անցյալում և ապագայում իմաստային փոփոխություններ կատարելու՝ Ուրիշին տրված հնարավորությունն է⁴: Եվ ընդհանրապես, ժամանակը «ապրելու» և դրա հետ կապված բոլոր փոփոխությունները զգալու կարողությունը պայմանավորված է մեր կյանքի ասպարեզում Ուրիշի հայտնությամբ: Միայն վերջինս կարող է Ես-ի համար փոխել ժամանակը, ինչը, իհարկե, առաջին հերթին պետք է ընկալվի ոչ թե որպես իրադարձությունների, այլ իմաստների (և առաջին հեր-

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 300:

⁴ Տե՛ս Լևինաս Է., *Время и Другой*. Санкт-Петербург, Высшая религиозно-философская школа, 1998, էջ 80-83:

թին՝ բարոյագիտական իմաստների) տեսանկյունից: Որպեսզի ավելի հասկանալի լինի, թե ինչի մասին է խոսքը, կարող ենք դիտարկել որոշ բարոյագիտական կատեգորիաներ: Օրինակ՝ ներումը՝ որպես բարոյագիտական կատեգորիա, ժամանակի հետ մեկտեղ դառնում է կեցության կառուցվածքային տարր: Ներված լինելու փորձը, ի տարբերություն մոռացության, որը խզում է կապը անցյալի և ներկայի միջև, ազդում է անցյալի վրա՝ հաղորդելով նրան նոր իմաստ: Նույնը կարելի է քննարկել նաև ապագայի վերաբերյալ, երբ, օրինակ, հույսը՝ որպես բարոյագիտական կատեգորիա, ենթադրում է հնարավորի սահմանների հաղթահարման ակնկալիք, ինչը կրկին տրվում է Ես-ին Ուրիշի միջոցով: Այսպիսով, թե՛ Մ. Բուբերի, թե՛ Է. Լևինասի պատկերացմամբ՝ Ուրիշի հետ հարաբերությունը կարող է միավորել անցյալը, ներկան և ապագան, որի ընթացքում Ուրիշի մշտական Այլությունը ապահովում է Ես-ի կյանքում իմաստների ընդարձակում, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս ըմբռնելու իրական ժամանակը և սեփական գոյությունը այդ ժամանակի մեջ:

Ես-ի ինքնաճանաչողության և ինքնակառուցարկման հնարավորությունների թեման խորությամբ շարունակվում է նաև մեկ այլ փիլիսոփայի՝ Միխայիլ Բախտինի հայեցակարգում, որտեղ նա կարևորում է Ուրիշի «արտագտնվելիության դիրքը»՝ որպես չափազանց ակտուալ էքզիստենցիալ շերտ, որն էլ իր վրա է վերցնում Ես-ի կյանքի զգացմունքային կշիռը: Այստեղ կրկին խոսքը ժամանակի մասին է, և կրկին Ես-ը ժամանակի մեջ տեղավորելու պարտականությունը հանձնված է Ուրիշին: Բանն այն է, որ Ես-ի կյանքի հուզական կշիռը վերջինիս համար, ըստ էության, գոյություն չունի, քանի որ Ես-ը երբեք չի լինում իր կյանքի այնպիսի կրիտիկական պահերի վկան, ինչպիսին են սեփական ծնունդը կամ մահը: Սա նշանակում է, որ Ես-ի կյանքի ժամանակը էականորեն տարբերվում է Ուրիշի կյանքի ժամանակից, և Ես-ը, չունենալով իր կյանքում ավարտվածություն և ինքնաբավություն, ըստ էության, նույնիսկ հայտնվում է ժամանակից դուրս, մինչդեռ Ուրիշը, որը դառնում է Ես-ի աշխարհի գալու և այս աշխարհից հեռանալու վկան, մնում է ժամանակի մեջ⁵: Քանի որ Ես-ի վերջավոր լինելու փաստը գրանցելու հնարավորությունը տրված է Ուրիշին, ստացվում է, որ Ես-ի գոյության արժեքն էլ է ամրագրվում այդ Ուրիշի կողմից, որովհետև Ես-ը, ինչպես արդեն նշեցինք, էմոցիոնալ տեսանկյունից չի կարող լինել իր կյանքի ամենակարևոր իրադարձությունների մասնակիցը: Այդ իրադարձությունները՝ Ես-ի ծնունդն ու մահը, չեն կատարվում վերջինիս համար. էքզիստենցիալ առումով այդ պահերին գրանցող հանդիպման բերկրանքը, բաժանման հուսահատությունը կամ էլ կորստի տառապանքը հնարավոր են միայն Ուրիշի ներկայությամբ: Ստացվում է, որ Ես-ի կյանքի էմոցիոնալ ծանրաբեռնվածությունը բաշխվում է Ուրիշի մեջ, ինչը, մի

⁵ Տե՛ս **Бахтин М.**, Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема отношения автора к герою // Вопросы литературы, #12, 1978, էջ 269-310:

կողմից, դուրս է հանում Ես-ին ժամանակից, բայց, մյուս կողմից, նույն Ուրիշի շնորհիվ տեղավորում է նրան կյանքի իմաստային շարքում:

Պետք է նշել, որ սեփական կյանքի իրադարձությունների վկան լինելու անհնարինությունը ոչ միայն արտաքին, այլև արժեքային տեսանկյունից ներքին երևույթ է: Սեփական մահվան վախն ու կյանքի պահպանման ձգտումը սկզբունքորեն այլ բնույթի են, քան ուրիշին ուղղված այդ զգացողությունները: Առաջինի դեպքում բացակայում է երկրորդ իրավիճակի համար չափազանց էական մի դրվագ՝ եզակի անհատի կորուստը, ինչը անխուսափելիորեն հանգեցնում է սեփական կյանքի աղքատացմանը. կյանք, որտեղ Նա՝ այդ միակ ու անկրկնելի Ուրիշը, կար և հիմա՝ չկա: Միաժամանակ, բացի կորստի այս հիմնական փաստից, չափազանց տարբեր են նաև սեփական մահվան և Ուրիշի մահվան վախի բարոյական գործակիցները: Սեփական մահը չի կարող դիտարկվել որպես բաժանում որոշակի և սիրելի մարդուց, քանի որ ի սկզբանե գուտ Ես-ի կյանքը չունի ինքնին սիրելի և ուրախալի լինելիության էմոցիոնալ ծանրաբեռնվածություն: Ես-ի կողմից չի կարող նաև վերապրվել այն աշխարհի արժեքային պատկերը, որտեղ նա եղել է և այլևս չկա: Մարդը, իհարկե, կարող է պատկերացնել իրենից հետո եկող աշխարհը, բայց չի կարող վերապրել այն՝ զգացմունքայնորեն նկարագրված իր մահվան փաստով: Դրա համար նա պետք է հայտնվի Ուրիշի տեղում, Ուրիշի փոխարեն, որի համար այդ մահն ու բացակայությունը կդառնան իր կյանքի իրադարձությունը: Այս իրավիճակը ակամա հիշեցնում է Ալբեր Բամյուի «Անկումը» ստեղծագործությունը, երբ գլխավոր հերոսը խոսում է սեփական մահը պատկերացնելու անհնարինության մասին և շեշտում, որ նման փորձերի ժամանակ մենք կարող ենք ընդամենը երևակայել թաղման արարողություն, որի ընթացքում մարդը հայտնվում է «բեմի» կենտրոնում միայն խղճահարություն, սեր կամ այլ զգացմունք արտահայտող հայացքների ներքո և շնորհիվ⁶: Փորձելով էմոցիոնալ և արժեքային ընկալել սեփական մահվան իրադարձությունը՝ Ես-ը ըստ էության դառնում է հնարավոր Ուրիշի հոգով համակված, ինչը իր հերթին դուրս է բերում իրեն միայնության ձևաչափից ու հնարավորություն է տալիս գննելու պատմության հայելիում իր կյանքի ամբողջականությունը այնպես, ինչպես դա երևում է դրսից:

Ես-ի ինքնաընկալման նկարագրված սահմանափակումներն ըստ էության պայմանավորված են օբյեկտ-սուբյեկտ հարաբերության յուրահատկություններով, ինչը կարող է տեղավորվել «կյանքը որպես սյուժե» համատեքստում, որտեղ մասնակիցներն են հեղինակը (Ես-ը) ու հերոսը (Ուրիշը): Եվ որպես հեղինակ՝ առաջինն իր կյանքով ու ակտիվությամբ ունակ է ամբողջացնել երկրորդին, սակայն չի կարող ամբողջացնել ինքն իրեն: Մ. Բախտինը սա բացատրում է Ես-ի սուբյեկտայնությամբ՝ մեկնաբանելով, որ բարոյագիտական տե-

⁶ Տե՛ս **Camus A.**, *The Fall*. New York, VINTAGE BOOK, 1956, էջ 75-76:

սանկյունից գործող սուբյեկտը միայն Ես-ն է, իսկ մնացածը՝ ընկալման, ճանաչողության կամ արարքի օբյեկտներ: Եվ քանի որ միայն Ես-ն է, որպես սուբյեկտ, օժտված ակտիվությամբ, նա չի կարող դառնալ օբյեկտ ինքն իր համար, չի կարող ամբողջությամբ գիտակցել, ինքն իրեն ճանաչել ու ինքն իրեն ամբողջովին ավարտել: Ես-ը երբեք ինքն իր հետ չի կարող համընկնել, քանի որ որպես ակտոր, որպես գործող սուբյեկտ նա միշտ դուրս է գալիս այդ գործողության բովանդակության սահմաններից⁷: Եվ սա լրացուցիչ անգամ փաստում է, որ Ես-ի ինքնաճանաչողության ամբողջականությունն ու ավարտվածությունը կարող են ապահովվել միայն Ուրիշի միջոցով:

Ես-Ուրիշը հարաբերությունների այս շարքում նկատելի է բարոյագիտական շերտի կարևորությունը, քանի որ, ինչպես պնդում են գրեթե բոլոր հեղինակները, ցանկացած հարաբերություն գնահատական է, որը ենթադրում է կեցության մեջ որոշակի անհատական դիրք: Ոչ ոք չի կարող չեզոք դիրքավորվել Ես-ի կամ Ուրիշի նկատմամբ, ոչ ոք չի կարող հայտնվել մյուսի տեղում, ինչն էլ նշանակում է, որ Ես-Ուրիշը հարաբերությունը անշրջելի է: Գրեթե բոլոր հիշատակված փիլիսոփաները, մեկնաբանելով հարաբերությունը որպես գնահատական և շեշտելով բարոյական կողմը, պնդում են, որ Ուրիշը ապահովում է Ես-ի կեցության *արժեքաբանական ավարտվածությունը*: Արդեն նշվել է, որ Ես-Ուրիշը հարաբերության համար Մ. Բախտինը դուրս է բերում մեկ ընդհանուր բանաձև, որն ամփոփված է *արտագտնվելիության* փաստի մեջ: Վերջինս նաև նշանակում է, որ այս աշխարհում Ես-ի և Ուրիշը-ի դիրքը տարբեր է, հետևաբար, նրանք նաև տարբեր տեսանկյուններից են մեկնաբանում այս աշխարհը: Բայց իրավիճակը սկզբունքորեն փոխվում է միմյանց ուղղված հայացքի շնորհիվ, երբ տարբեր աշխարհներ սկսում են արտացոլվել մեր՝ որպես Ես-ի և Ուրիշի աչքերում: Միայն նման հարաբերություններում հնարավոր «տեսանելիության ավելցուկն» է ապահովում մեր ամբողջականությունն ու ավարտվածությունը:

Նկատելի է, որ, անկախ օբյեկտ-սուբյեկտ բաշխվածությունից, այս հարաբերությունները բնութագրվում են մասնակցությամբ, ակտիվությամբ և ցանկությամբ՝ ստեղծելու համատեղ կեցություն, ինչը ավարտվածության պայմաններից է արդեն գործողության մակարդակում. համատեղ կեցության կառուցարկման պայմաններում Ես-ը Ուրիշի նկատմամբ կատարում է գործողություններ, որոնք Ուրիշը իր նկատմամբ կատարել չի կարող, և հակառակը: Ավարտվածության այս կտրվածքի բարոյագիտական կշիռն ավելին է, քանի որ այն ենթադրում է այնպիսի բարոյական ակտ, ինչպիսին է *արարքը*, որը հնարավորություն է տալիս երկու կողմերին ստանալու իրենց գոյության հավաստագիրը: Հարաբերությունների այս փոխպայմանավորվածությունը ընդգծում է այն թեզը, որ յուրաքանչյուր հարաբերություն փոխադարձություն

⁷ См. у Бахтин М., Автор и герой в эстетической деятельности, էջ 269-310:

է, որը կատեգորիալ տեսանկյունից կարելի է ամփոփել «բարոյական պատասխանատվություն» հասկացությամբ:

Ես-ի և Ուրիշի փոխապայմանավորվածության, փոխազդեցության մասին կարելի է խոսել բազմաթիվ դիտանկյուններից և անվերջ: Բայց խնդիրն այն է, որ մարդու հակասական էությունը, միավորելով ռացիոնալն ու իռացիոնալը, եսասիրությունն ու այլասիրությունը, հավերժությունն ու ակնթարթը, թույլ չի տալիս իրեն ազատագրվել կոնֆլիկտայնությունից և չմտնել հակամարտության մեջ գոնե այն ամենի հետ, որը վերջինիս, այն է՝ մարդու կեցությային առանցքներից է: Բայց մարդը բխվում է և՛ բնության հետ, որն իր գոյության առաջին պայմանն է, և՛ այլ մարդու հետ, որն իր սոցիալականության գրավականն է: Ու քանի որ արդեն խոսվեց Ես-ի ինքնաճանաչողության և ինքնարնկալման գործում Ուրիշի մասնակցության անվիճելի կարևորության մասին, արդեն իսկ հասկանալի է, որ այդ հարաբերությունների աղավաղումը չի կարող չհանգեցնել Ես-ի ինքնակառուցարկման թերություններին և ինքնաճանաչողության խաթարմանը, ինչը հաճախ տեղավորում են «ինքնության ճգնաժամ» ձևակերպման տակ:

Մովորաբար ինքնության ճգնաժամը մեկնաբանվում է որպես անորոշության զգացում, որն արդիականացնում է «ով եմ ես» հարցը: Սակայն կասկածելի է, արդյո՞ք ինքնաորոնման դրսևորումները կարելի է ընկալել որպես ճգնաժամային, եթե մարդը մշտապես իմաստներ փնտրող էակ է: Միգուցե ինքնության ճգնաժամը ոչ այնքան նման հարցադրման առկայությունն է, որքան սեփական Ես-ի ոչ համարժեք, աղավաղված ընկալումը, ինչը կարող է լինել չսպառված իմաստների արդյունք: Ես-Ուրիշը հարաբերությունների վերլուծությունը վկայում է, որ այդ հարաբերություններում մարդկային Ես-ի ինքնաբացահայտումը առաջին հերթին բարոյական էակի բնութագրիչ է: Եթե մի շարք ապակառուցողական դրսևորումների արդյունքում Ես-ի և Ուրիշի միջև փլուզվում է բարոյական կամուրջը, ապա սա առաջին հերթին նշանակում է հեռացում սեփական էությունից և լիարժեք Ես-ի՝ ինքնիրացման հնարավորությունից: Ինքնության ամբողջականությունը առաջին հերթին որոշվում է ցանկացած Ես-ի՝ որպես բարոյական սուբյեկտի ընկալմամբ, քանի որ ինքնությունը, լինելով մարդկային փնտրտուք մարդու մեջ, առաջին պլան է մղում բարոյական պատասխանատվության և բարոյական պարտականության խնդիրը: Դրանց չեղարկման արդյունքում Ես-ն ու Ուրիշ-ը դուրս են մնում բարոյական ժամանակից, այսինքն՝ այն սկզբունքների համակարգից, որոնք ենթադրում են բարոյական պարտականությունների, պատասխանատվության, ինչպես նաև հետևանքների ժամանակային ասպեկտը, որը պահանջում է մարդու գործողությունների գնահատականը բարոյական սկզբունքներին համապատասխան: Ըստ էության, բարոյական ժամանակի կորուստը կարող է մեկնաբանվել «ծխնուց ընկած ժամանակ»-ի տրամաբանությամբ. հասկացություն, որն ակտիվ շրջանառվել է Ժ. Դերիդայի կողմից և ստացել այնպիսի բնութագրիչներ,

ինչպիսիք են վախի, անհանգստության, տագնապի, ինքնավստահության կորուստը, որի հիմնական պատճառը բռնությունն է⁸:

Իսկ ո՞րն է Ես-ի և Ուրիշի նման հակամարտության հաղթահարումը. առաջին հերթին Ուրիշի *այլության իրավունքի* ընդունումը ու վերջինիս առջև բարոյական պատասխանատվության ստանձնումը: Այլ ձևաչափ հանգեցնում է Ուրիշի ազատության սահմանափակմանը, ինչն էլ ինքնիրացման և ինքնության ճգնաժամի լուրջ պատճառ է, քանի որ ինքնությունը, ենթադրելով դինամիկա և հանդիպելով պատնեշների, կորցնում է Ես-Ուրիշը ներդաշնակ հարաբերությունները որպես կառուցարկման աղբյուր, այդ հարաբերություններում առաջանում են անհամաչափություն, աններդաշնակություն, ինչը ենթադրում է, որ կողմերը սկսում են կասկածի տակ դնել միմյանց բարոյական լեզվափոխությունն ու հայտնվում բարոյական տարբեր ժամանակներում:

Ըստ էության, այն անհրաժեշտը, որի մասին մենք խոսում ենք Ուրիշի հետ հարաբերությունների համատեքստում, *ընդունումն ու ազատությունն* են: Ուրիշի կողմից այս երկու պայմանների ապահովումն է, որը պետք է Ես-ին, համարժեք ինքնամեկնության համար: Հիշենք, որ հենց այս երկու չափանիշներն է Ֆրենսիս Ֆուկույաման դիտարկում որպես ինքնության հիմնական ասպեկտներ: Մասնավորապես, նա նշում է, որ ազատության ձգտումը ոչ միայն ինքնաճանաչողության կարևոր պայմանն է, այլ ընդհանրապես պատմության շարժիչ ուժը: Ազատությունն ու ինքնությունը անխզելի են, տարանջատելի չեն, քանի որ ցանկացած Ես՝ որպես սոցիալական միավոր, ոչ միայն ձգտում է ազատ ընտրության, այլև առաջին հերթին սեփական յուրահատկության ազատ դրսևորմանը⁹: Միաժամանակ Ուրիշի որպես լեզվափոխ բարոյական ազդեցիկ ընդունումը սոցիալական արդարության կարևոր պայման է, որն էլ ապահովում է հարաբերությունների ներդաշնակությունը և բռնության ու հակամարտության հաղթահարումը: Հետևաբար, ինքնության ճգնաժամի հաղթահարումը առաջին հերթին Ուրիշի հաստատման և սեփական պատասխանատվության ընդունման բարոյագիտական խնդիր է, և Ուրիշի հետ երկխոսությունն է, մոտեցնելով հատվող կետերին, հնարավորություն տալիս գտնելու քեզ այս աշխարհում:

КАРИНЕ ЯРАЛЯН – Несостоявшийся диалог «Я-Другой» как причина кризиса идентичности. – Человек постоянно находится в поисках Другого и в состоянии обнаружения последнего в себе, что является для нас как Я / Мы возможностью расширения горизонтов самопознания. Онтологическое единство Я и Другого означает, что второй является важным участником формирования идентичности первого. Данное единство проявляется в содержательной двойственности Я. Кроме того, декларирование бытийности последнего осуществляется Другим во «временном формате», так как только Другой способен поместить Я в настоящем, а также определить «время жизни» последнего,

⁸ St' u **Derrida J.**, Given Time: I. Counterfeit Money. The University of Chicago Press, 1992, էջ 3-33:

⁹ St' u **Фукуяма Ф.** Идентичность. Стремление к признанию и политика неприятия. М., Альпина Паблшер, 2019:

взяв на себя эмоциональную нагрузку таких осевых событий, как рождение и смерть. Так как регистрация факта конечности Я дана Другому, получается, что и ценность его существования также фиксируется последним, что подчеркивает необходимость двусторонней нравственной легитимости. Соответственно, нарушение коммуникации с Другим, в результате чего между сторонами диалога рушится этический мост, может стать причиной кризиса идентичности. Преодоление подобного кризиса в первую очередь является нравственной проблемой принятия Другого и собственной ответственности перед ним. Диалог с Другим приближает к линии соприкосновения, обеспечивая адекватность самовосприятия и целостность собственного Я.

Ключевые слова: Я, Другой, кризис идентичности, диалог, онтологическое единство, этический мост, ответственность, свобода

KARINE YARALYAN – *The Disruption of Self–Other Dialogue as a Cause of Identity Crisis.* – The human being exists in a constant state of searching for the Other and discovering the latter within oneself—a process that enables us, as an "I" or a "We," to expand the horizons of our self-knowledge. The ontological unity of the Self (the "I") and the Other implies that the latter is a crucial participant in the construction of the Self's identity. This unity manifests itself in the substantive duality of the Self. Furthermore, the declaration of the latter's existence is carried out by the Other in a "temporal format," since only the Other is capable of situating the Self in the present and defining its "lifespan," shouldering the emotional weight of such pivotal events as birth and death. Since the registration of the Self's finitude is given to the Other, it follows that the value of its existence is also recorded by the Other, which underscores the necessity of two-sided moral legitimacy. Accordingly, the failure of communication with the Other—resulting in the collapse of the moral bridge that exists between the participants in dialogue—can become a source of identity crisis. Overcoming such a crisis is, first and foremost, a moral–philosophical task that involves the acceptance of the Other and the acknowledgment of one's responsibility before the Other. Dialogue with the Other reveals points of intersection, thereby ensuring the adequacy of the parties' self-perception and the integrity of the Self.

Key words: *the Self, the Other, Crisis of identity, Dialogue, Ontological Unity, Moral Bridge Responsibility, Freedom*

Օգնագրերի ցանկ / References

- Бахтин М., Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема отношения автора к герою // Вопросы литературы, #12, 1978 [Bakhtin M., *Avtor i geroy v esteticheskoy deyatel'nosti. Problema otnosheniy avtora k geroyu* // *Voprosy literatury*, №12, 1978, ss.269-310].
- Бубер М., Я и Ты //Квинтэссенция: Филос. альманах, 1991., М., Политиздат, 1992 [Buber M., *Ya i Ty* //*Kvintessentsiya: Filos. al'manakh*, 1991., М., Politizdat, 1992, s.294].
- Левинас Э., Время и Другой. Санкт-Петербург, Высшая религиозно-философская школа, 1998 [Levinas E., *Vremya i Drugoy. Sankt-Peterburg, Vysshaya religiozno-filosofskaya shkola*, 1998, ss.80-83].
- Локк Дж., Опыт о человеческом разумении // Сочинения в трех томах: Т. 1. М.: Изд-во «Мысль», 1985 [Lokk Dzh., *Opyt o chelovecheskom razume* // *Sochineniya v trekh tomakh: T. 1. M.: Izd-vo «Mysl'», 1985, s.70*].
- Фукуяма Ф. Идентичность. Стремление к признанию и политика неприятия. М., Альпина Паблишер, 2019 [Fukuyama F. *Identichnost'. Stremleniye k priznaniyu i politika nepriyatiya*. М., Al'pina Publisher, 2019].
- Camus A., *The Fall*. New York, VINTAGE BOOK, 1956.
- Derrida J., *Given Time: I. Counterfeit Money*. The University of Chicago Press, 1992